

Diskussion

En katolsk kamphane?

AF

CARSTEN JAHNKE¹

Da Tacitus i indledningen til sine *Annaler* beskrev sin fremgangsmåde, erklærede han at ville skildre kejser Augustus' og kejser Tiberius' regeringstid *sine ira et studio*. „Uden vrede og partiskhed“ burde være enhver historikers ledestjerne, men det glemmes ofte i nationale eller religiøse stridigheder. Det gælder også karmelitten Paulus Helie og hans angiveligt i 1650 i muren i Skibby Kirkes kor genfundne krønike om reformationstidens Danmark, for her hører vi ikke kun den overbevi- ste reformkatolik, men også en urokkelig tilhænger af den katolske kirke. Begge dele har påkaldt sig de danske historikers vrede, for på grund af deres protestantiske verdensopfattelse var de ude af stand til at få ret meget ud af Helies ord og værk.

Ira kan man virkelig ikke anklage Kaare Rübner Jørgensens disputats, *En katolsk kamphane. Paulus Helie Carmelita & Chronicon Skibyense*, for. Forfatteren er ganske vist selv katolik, men betragter reformationstidens konflikter fra et bredere perspektiv. Det er imidlertid et godt spørgsmål, om denne undersøgelse er skrevet *sine studio*, og jeg skal vende tilbage til spørgsmålet senere. Der er nemlig tale om resultatet af en livslang forskningsindsats, som Kai Hørby gav stødet til i 1960, og som nu har nået sin foreløbige kulmination. 57 års intensive studier efterlader uden tvivl spor i erkendelsen, men også i behandlingen af emnet.

Rübner Jørgensen har disponeret sin studie i Paulus Helie og *Skibykrøniken* i syv afsnit og fire ekskursor. Efter en kort indledning følger først en omfattende gennemgang af historiografien med relation til Helie og hans krønike. Rübner Jørgensen kan med skræmmende ty-

¹ Det følgende er en bearbejdet udgave af første officielle opposition ved forsvaret for Kaare Rübner Jørgensen: *En katolsk kamphane: Paulus Helie Carmelita & Chronicon Skibyense: Nogle historiografiske, codicologiske, sproglige og kildekritiske analyser og undersøgelser*, på Københavns Universitet den 24. februar 2017.

delighed vise, i hvor høj grad den hidtidige forskning har været præget af religiøse fordomme og spekulationer uden fast forankring i det egentlige manuskript eller forfatterens liv.

For at modvirke denne tendens underkaster han i det følgende kapitel manuskriptet til *Skibykrøniken*, som i dag opbevares i Den Arnamagnæanske Samling under signaturen AM 848 4°, en indgående kodikologisk undersøgelse, hvor bind og papir såvel som sideinddeling, blæknuanancer og kustoder samt andre særtræk alle analyseres.

Efter undersøgelsen af håndskriftet som fysisk genstand vender Rübner Jørgensen sig mod forfatteren. I en mere end 130 sider lang undersøgelse med den beskedne titel „Fragmenter af en biografi“ samler han al den viden, der kan opspores om Paulus Helies liv og værk. I den sammenhæng behandler han ikke kun Helies forskellige livsafsnit, men også hans øvrige litterære produktion og det omdiskuterede tidspunkt for hans død. En af de vigtigste pointer i den omfattende gennemgang er påvisningen af, at man ikke kan forstå Helies opførsel uden at kende den karmelitiske uddannelse og ordenens regelbundne liv i det hele taget.

Efter disse undersøgelser af krønikens ydre form og personlige kontekst analyserer Rübner Jørgensen i afhandlingens femte afsnit *Skibykrøniken* som litterært værk og blotlægger i den sammenhæng værkets indre struktur. På knap 80 sider undersøger han ikke kun krønikens stil og syntaks, men går dybt ned i sætningernes rytme, ordforrådet og sprogbrugen. Afsnittet suppleres af et tillæg med *index verborum*, en fortegnelse over standardudtryk, talemåder og citater samt genkommende udtryk og sætningsstrukturer.

Afslutningsvis betragter Rübner Jørgensen *Skibykrøniken* som et historisk skrift og forsøger ikke kun at beskrive og analysere de enkelte afsnit, som krøniken kan opdeles i, men at placere de informationer, Helie har udvalgt, i deres rette sammenhæng. Dette afsnits struktur følger den kommentar, som Marius Kristensen og Niels-Knud Andersen fremlagde i 1948 i bind VI/VII af standardudgaven af Helies skrifter.² Rübner Jørgensen opdeler krøniken i fem forskellige afsnit: Efter en genealogi over de danske konger (1), der slutter før Christian 1.s tronbestigelse, kommer et særligt afsnit om Christian 1. og forholdet til Sverige (2), der følges af de første annalistiske optegnelser om årene 1472-1522 (3). Disse optegnelser afbrydes af listen med de oprørske rigsråders anklager mod Christian 2. (4). Afslutningen dannes af annalistiske optegnelser om årene 1523-1534 (5), der på side 149

² *Skrifter af Paulus Helie*, I-VII, Kbh. 1932-48, udg. Marius Kristensen, Hans Ræder & P. Severinsen.

slutter abrupt med ordene: „Dum hec aguntur“ (“Medens dette gik for sig”).

En konklusion, der tydeliggør Rübner Jørgensens syn på Paulus Helie og *Skibykrøniken*, runder denne afhandlingens første hoveddel af, hvorefter der følger en række ekskurer. I den første ekskurs behandler Rübner Jørgensen Helies forhold til Erasmus af Rotterdam, mens den følgende analyserer forholdet mellem *Skibykrøniken* og den såkaldte *Hans Henriksens Årbog*, hvilket vil sige spørgsmålet om disse to værkers afhængighed og datering. I den tredje ekskurs argumenterer Rübner Jørgensen for, at Helie er ophavsmand til den såkaldte *Historia Compendiosa* og *Chronologia Anonymi*, mens den sidste ekskurs beskæftiger sig med den svenske adelsmand Göran Gylta, hvem vi skylder et par oplysninger om Helie. Afhandlingens afslutning udgøres af det førnævnte stilistiske tillæg og en omfattende bibliografi.

Alt i alt vidner den foreliggende afhandling om en omfattende og imponerende viden hos forfatteren, der gennem en livslang beskæftigelse med emnet er trængt dybt ind i stoffet. Arbejdet har dermed en i positiv forstand næsten gammeldags-tysk karakter, der vidner om solid lærdom. Den kodikologiske analyse er i hovedsagen omhyggeligt gennemført og velargumenteret, specielt med hensyn til den samlede karakteristik af håndskriftet som en „forfatterrenskrift“. Der argumenteres overbevisende imod de vidtgående konklusioner, som tidligere historikere har draget på grundlag af små uregelmæssigheder i manuskriptet. Også i det biografiske afsnit går der grundigt til værks, og der ryddes op i talrige traditionelle, men ikke altid velbegrundede, antagelser om Helies forfatterskab og liv, såsom at Helie skulle være blevet genansat på universitetet midt i 1520'erne (s. 89), og at han skulle have været medforfatter til *Confutatio Lutheranismi Danici* (1530) (s. 120f., se hertil også hans artikel „Biskoppernes ægyptiske jordemødre. De tyske teologer på herredagen i København 1530“ i *Kirkehistoriske Samlinger*, 2017). Forståelsen af karmeliterordenens opbygning, regler og traditioner giver et forbedret grundlag for Paulus Helies biografi. Det gælder blandt andet hans uddannelse, karakteren af hans tilknytning til universitetet og virksomhed som universitetslærer og hans daglige livsform.

Herigennem tager Rübner Jørgensen det nødvendige opgør med de historiske myter om Paulus Helie og forsøger at stille forskningen på fast grund. Men i den sammenhæng præsenterer han, som der nedenfor skal gives eksempler på, i nogle tilfælde også fejlslutninger og ubegrundede antagelser, der på den måde risikerer at blive fremtidens myter. Man må anerkende det solide håndværk, der præger afhandlingens enkelte dele, men samtidig beklage, at den stærke fokusering på detaljerne, helt ned til sætningsindledningernes rytmiske struktur,

har medført, at Rübner Jørgensen, der dog er vores bedste kender af Paulus Helie, synes at have tabt overblikket. På intet sted, end ikke i konklusionen, bliver de enkelte delresultater føjet sammen til et helhedsbillede af denne fascinerende skikkelse. Ud over disse overordnede bemærkninger skal der i det følgende – i en rækkefølge, der følger afhandlingen – tages nogle punkter op til særlig diskussion.

Helie og trykker Hans Barth

Et af de spørgsmål, der også efter denne afhandling venter på et svar, er den generelle vurdering af Paulus Helie. Den ældre forskning så ham som en katolsk fanatiker eller kamphane, mens Rübner Jørgensen snarere ser ham som en reformkatolsk intellektuel. Han skildrer i den sammenhæng, hvor tæt Helie stod på Luthers første idéer, men også hvordan Helie selvstændigt brød med udviklingen i Tyskland og med den danske reformation. Interessant er dog, at så mange af de danske reformatorer var tidligere elever af Helie. Hans intellektuelle udvikling i reformationsårene fremstår imidlertid ikke klart, men må søges stykvis i afhandlingens enkelte studier.

I den forbindelse er det interessant, at Helie i 1533 og 1534 fik trykt to bøger i Roskilde hos Hans Barth (Rübner Jørgensen nævner dog kun trykkeren i forbindelse med den ene bog, jf. s. 139 og 143). Hans Barth er imidlertid ikke bare en eller anden trykker, der tilfældigvis opkøbte Poul Ræfs trykkeri i Aarhus,³ hvor Helie havde ladet sine tidligere bøger trykke. Hans Barth opererede først fra 1525 til 1527 i Wittenberg og så fra 1527 til 1532 i Magdeburg, i *Unser Herrgotts Kanzlei*,⁴ før han kom til Danmark. Barth var i den sammenhæng så udpræget en udgiver af lutherske og erasmiske skrifter. Han trykte bl.a.:

³ *Danske Provinstryk 1482-1830*, udg. af Grethe Larsen, København 1994, Vol. I, s.v. Roskilde, Hans Barth, s. 27.

⁴ Jf. Thomas Kaufmann: *Das Ende der Reformation: Magdeburgs „Herrgotts Kanzlei“ (1548-1551/2)*, Tübingen 2003, s. 48 og note 48. Hans Volz: „Das Lutherwappen als »Schutzmarke«“, i: *Libri, International Journal of Libraries and Information Studies*, 4:3 (Jan. 1954), s. 216-225, her s. 218. Jf. Maren Ballerstedt, Peter Petsch & Matthias Puhle (red.): *Magdeburger Drucke des 16. Jahrhunderts, Ein Bestandsverzeichnis (Magdeburger Schriften, 2)*, Magdeburg og Herzog August Bibliothek i Wolfenbüttel: <http://opac.lbs-braunschweig.gbv.de/DB=2/LNG=DU/SID=8196caa4-0/CMD?ACT=SRCHA&IKT=8580&SRT=YOP&TRM=Hans+Barth> (28. februar 2017) og universitetsbiblioteket i Halle: http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd16/search?operation=searchRetrieve&query=%28vl.printer-publisher%3D%28hans+barth%29%29+and+vl.domain%3D%28ulbhalvd%29+sortBy+relevanc e%2Fasc&startRecord=1&vlsearch_sortBy=relevance&maximumRecords=10&vlsearch_sortOrder=asc&truncate= (28. februar 2017).

- 1525 Wittenberg: *Eyne schone nye vorklaringhe des kynde böckelins*
 1525 Wittenberg: Urbanus Regius: *Eine trostlige disputatio*
 1526/27 Wittenberg/Magdeburg: Martin Luther: *Ob krigsleute auch
eyn seligen stande seyn kunnen*
 1528 Magdeburg: Johannes Bugenhagen: *An den Erbarn Radt tho
Bremen sendebreff*
 1528 Magdeburg: Martin Luther: *Ein sendebrieff von dolmetscher und
Fürbitte der Heiligen*
 1532 Magdeburg: Urbanus Regius: *Eine verklarynge der twoelf Artikel
des Christliken louen*
 1534 Roskilde, Erasmus: *Om kongers regimente*
 1536 Roskilde, Johann von Campen: *Interpretatio paraphrastica Psal-
morum*
 1538 Roskilde, Martin Luther: *Instructio visitationis Saxonie*

Dette samarbejde mellem en (ifølge en ældre forskning) ærkekatolsk kamphane og en decideret tilhænger af den lutherske reformation forekommer overraskende. Mere sandsynligt er, at Helies meninger i 1533 og 1534 ikke syntes samtiden så fjernt fra Barth og hans kred, at det ville være umuligt at udgive hans skrifter hos Barth. Her er vel grundlag for yderligere undersøgelser.

Skibykrønikens notits om fundomstændighederne

Det er imidlertid ikke kun Helies trykte skrifter, der rejser spørgsmål. Også *Skibykrøniken* giver anledning til nærmere undersøgelser, særlig i relation til selve manuskriptet, der ifølge en notits på bagsiden af forsatsen på AM 848 4° i året 1650 skulle være fundet indemuret i væggen bag alteret i Skibby Kirke (fig. 1).

Denne notits er efter Rübner Jørgensens opfattelse skrevet af en eller flere ukendte skrivere i årene mellem 1650 og 1680 (s. 160 f.). Notitsen befinder sig på en forsats af en anden kvalitet og et andet papir end det følgende, men Rübner Jørgensen har ikke undersøgt dette nærmere. I stedet overvejer han, om bindet, som efter 1706 befandt sig i Arní Magnússons eje, også skulle være indbundet af ham (s. 162).

En undersøgelse af vandmærket (en nar med narrehat med tvedelt puld og krave med seks bjælder samt et ledsagende tegn med tre kugler) på forsatsen og håndskriftets sidste sider viser sig imidlertid at være næsten identisk med et sikkert dateret musikhåndskrift, der befinder sig i Berlin og blev brugt i 1690.⁵

⁵ Nr. DE0960-ÖsterreichM1_115, se: https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/?ref=DE0960-ÖsterreichM1_115.

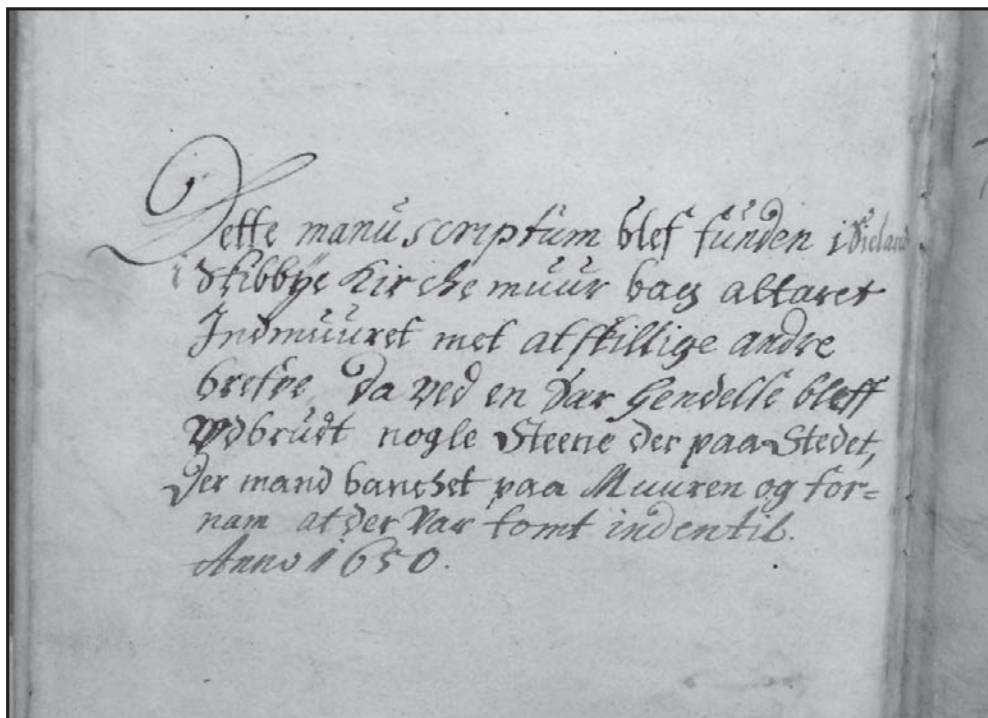

Fig. 1. Skibykrønicens forsats med notitsen om fundomstændighederne.

Såfremt disse to stykker papir, der også har den samme vandmærkelinjeafstand, skulle være identiske, så betyder det højst sandsynligt, at det ikke er Arní Magnússon, der har ladet det indbinde, men Thomas Bartholin (den Yngre), der ejede håndskriftet indtil 1690. Desuden betyder det, at notitsen om fundomstændighederne næppe er samtidig med de begivenheder, den omtaler, men bygger på måske usikre traditioner.

Vandmærkernes tale

Hvis man ser nærmere på Rübner Jørgensens analyse af papiret i det egentlige håndskrift, må man konstatere, at den forbliver ret uklar (s. 164 f.). Han forsøger at bestemme vandmærkerne, men uden at benytte den europæiske database med vandmærker: <http://www.memoryofpaper.eu/>. Derfor er han heller ikke i stand til at komme ret langt, men konstaterer dog, at de i *Skibykrøniken* anvendte papirtyper også er brugt i Danmark i 1531 (vandmærke 2) og 1531-32 (vandmærke 3).

Vandmærke 2 i *Skibykrøniken* viser en blomst med seks blade uden stængel og med en krone som ledsagende tegn og en linjeafstand på 2,4-2,5 cm. Dette papir kan konstateres anvendt på siderne 11, 21, 27, 37, 45, 53, 59, 67, 75 (krone) og 15, 25, 31, 39, 47, 57, 65, 73 (blade), hvor vandmærket befinder sig i falsen. Et næsten identisk vandmærke

med samme linjeafstand befinder sig i Braunschweigs byarkiv og kan dateres præcist til 1533.⁶

Vandmærke 3 viser en hånd/handske og en kantet blomst og en linjeafstand på 2,6-2,8 cm. Dette vandmærke findes på siderne 81, 83, 87, 93, 95, 101, 103, 107, 111, 113, 117, 122, 127, 129 og 135, og også dette vandmærke ligger i falsen. Dette vandmærke findes ligeledes på papir i Braunschweigs byarkiv, hvor det blev brugt i året 1531.⁷

Rübner Jørgensen har en datering for vandmærke 2 til 1531, som nu kan suppleres med en datering til 1533, mens han for vandmærke 3 angiver 1533, som nu kan suppleres med 1531. Det betyder, at begge papirtyper var i omløb samtidig i årene 1531-33, så man kan gå ud fra, at de også begge er anskaffet samtidig, og derfor må Helie have haft ret klare forestillinger om værkets omfang, da han købte papir.

Desuden står det klart, at det samme papir var i brug i Danmark og i Braunschweig mellem 1531 og 1533. Spørgsmålet er nu, om det også kan anses som starttidspunktet for renskriften af *Skibykrøniken*. Rübner Jørgensen går ud fra en væsentlig længere kronologisk afstand mellem anskaffelsen og anvendelsen af papiret (s. 167), men det er og bliver løse spekulationer. Man bør derfor diskutere, om ikke senest 1533 skal sættes som begyndelsesår for renskriften med alt, hvad det indebærer for fortolkningen.

Slidt eller ej?

Man kan også rejse tvivl om andre punkter i Rübner Jørgensens analyse af håndskriftets ydre form. F.eks. bemærker han, at „i modsætning til andre manuskripter og papirer fra tiden er de enkelte blade ikke synderlig slidte i kanten. Man får følgelig ikke indtryk af, at manuskriptet er blevet læst særlig ofte“ (s. 168). Ganske særlig den sidste bemærkning er vigtig for forskningen, fordi manuskriptets cirkulation har betydning for læserkredsen og den mulige påvirkning. Det forholder sig imidlertid ikke helt, som Rübner Jørgensen siger.

Hvis man ikke går ud fra, at skriveren på flere steder er begyndt at skrive fra kanten af papiret eller har skrevet ud over siden, så kan det kun tolkes på den måde, at siderne i manuskriptet er blevet beskåret før indbindingen, og i den forbindelse må eventuelle brugsspor (slid) også i høj grad være forsvundet. Man kan altså dårligt slutte sig til manuskriptets anvendelse ud fra dets nuværende form.

Det er heller ikke muligt at sige noget sikkert om tidspunktet for indføjelser af litrering (angivelse af læggene med bogstaver) og kuster (angivelse under nederste linje af første ord eller stavelse på den

⁶ Nr. DE1335-PO-126962.

⁷ Nr. DE1335-PO-155860.

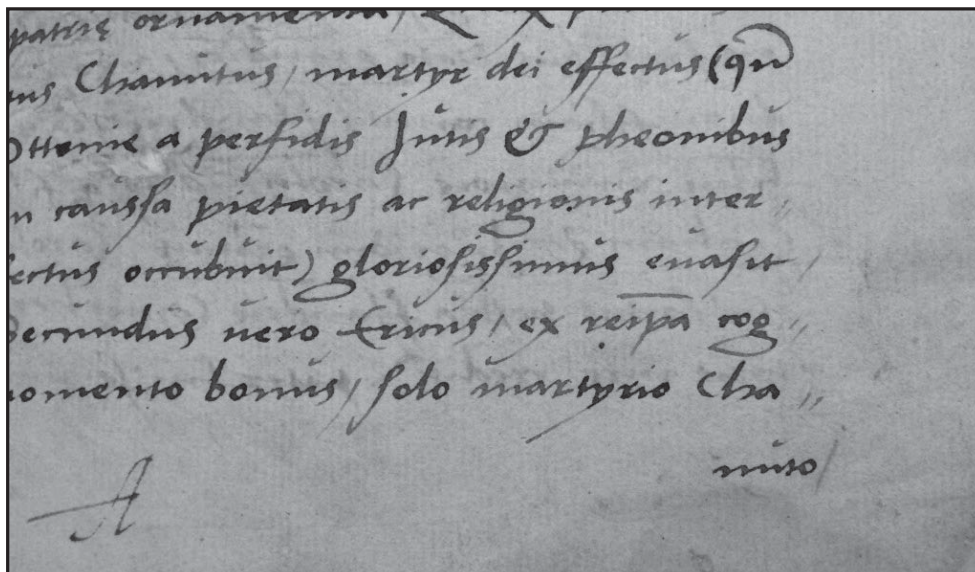

Fig. 2. Skibykrøniken s. 1.

følgende side). Der er få litreringer, men en del kustoder (s. 177), således som f.eks. på følgende folie 1 recto, hvor der står litra „A“ (nederst til venstre) og kustoden „nuto“ (nederst til højre) (fig. 2).

Rübner Jørgensen mener, at kustoderne først senere er indsat under teksten. Det begrundes han med, at kustoden "nā" på s. 21 (fig. 4) er forkortet samtidig med, at der ved siden af kustoden befinder sig en marginalnote. Imidlertid har han overset, at kustoden på den foregående side 20 også er forkortet (fig. 3), men denne gang uden marginalnote. Argumentet holder derfor ikke.

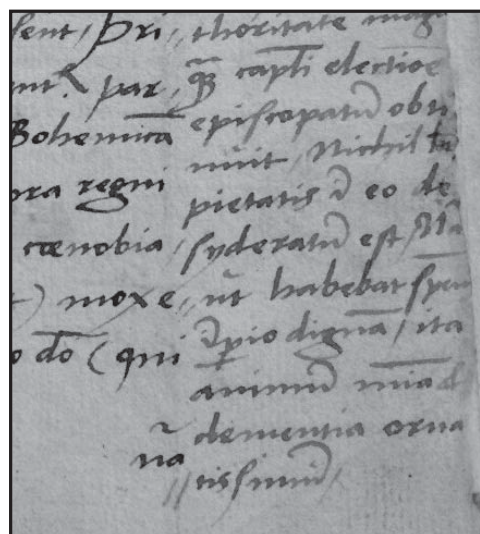
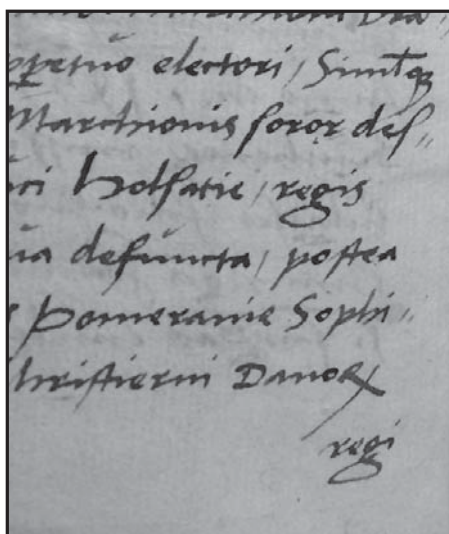

Fig. 3-4. Skibykrøniken s. 20 og 21.

Det er også et godt spørgsmål, om alle de af Rübner Jørgensen konstaterede forskelle i blækket virkelig er til stede, eller om der ikke snarere er tale om naturlig variation betinget af skrivning og blæk. Det er også farligt i denne sammenhæng at benytte formuleringer som: „Tid til refleksion skulle der vel også være“ (s. 176). Selv om han igen og igen gør opmærksom på, at teksten repræsenterer en renskrift efter en kladde, fører sådanne formuleringer uvilkårligt til forestillinger om en „Verfertigung der Gedanken beim Schreiben“ (frit efter Heinrich von Kleist), som samtidig netop for de annalistiske dele af værket er en tanke, Rübner Jørgensen gentagne gange nævner og forkaster.

Accentbalancernes dunkle tale

Med hensyn til det stilistiske kan man konstatere, at Rübner Jørgensen har brugt megen energi på en detaljeret analyse af Helies sprogbrug, men de mange gode enkeltiagttagelser fører ikke til nogen overordnet konklusion. Hvad får vi ud af at vide, at Helie systematisk anvender asyndese (som han kalder parisonitet) eller allitteration? Vi oplyses ikke, om disse stilmidler er Helies personlige præg, eller om de blot afspejler en klassisk og humanistisk opdragelse. Man gribes til tider også af tvivl, om de – sagligt helt korrekte – observationer ikke afspejler en overdreven forskeriver og faktisk er læst ind i teksten. Som eksempel kan nævnes begyndelsen af manuskriptets side 41 (fig. 5), hvor der i originalen står (opløste forkortelser i kantet parentes):

Anno d[omi]ni . 1519 . mense Nouembri / ip[s]o
 die b[ea]ti Clementis pape & martyris / mor-
 tuus est r[eueren]dus in Ch[ris]to pater ac d[omi]n[u]s
 D[ominus] Bir-
 gerus d[e]i gr[at]ia archiepiscopus Lunden[sis] . plenus
 dier[um] / hic ex p[at]re Gwn[n]aro paup[er]rimo edituo

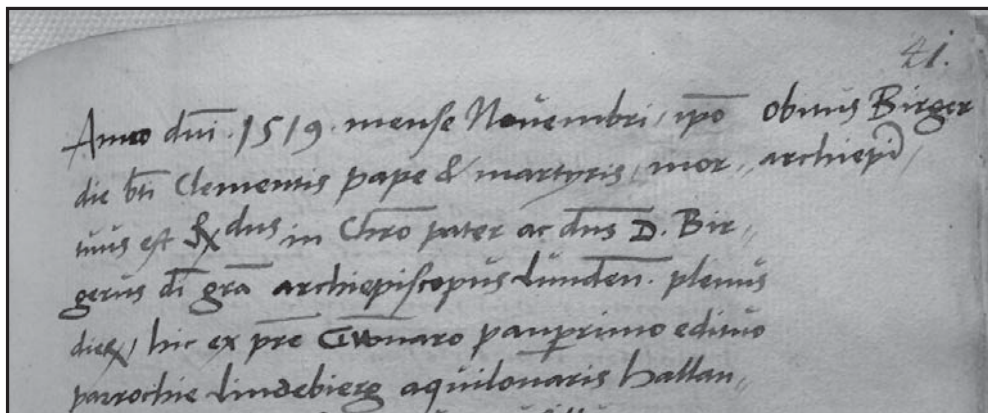

Fig. 5. Skibykrøniken, s. 41.

Rübner Jørgensen benytter dette sted to gange. Først ser han det som et eksempel på en accentbalance af typen 3 (a b a) (s. 231):

Ánno dómíni	(2)
.1519.	(5)
ménse Nouémbri	(2)

Når 1519 udløser fem tryk, skyldes det, at Rübner Jørgensen opløser tallet til „millesimo quintadecimo undeviginto“. To sider længere henne bliver det samme citat imidlertid anført som eksempel på en anden accentbalance i begyndelsen og slutningen af to sætninger (s. 233):

Ánno dómíni 1519	(7)
ménse Nouémbri	(2)
...	
déi grátia árchiepísopus Lundénsis	(7)
plénus diérum /	(2)

Ikke alene bliver accentbalancen af type 3 trukket sammen, så 2 + 5 + 2 bliver til 7 + 2 (hvorved de af Helie indsatte interpunktionstegn før og efter årstallet udelades, samtidig med at han går let henover, at Helie ikke sætter noget interpunktionstegn mellem „Birgerus“ og „dei gratia“). Det forudsættes også, at Helie har talt klassisk latin uden trykfejl og f.eks. har udtalt „1519“ som „millesimo quintadecimo undeviginto“, der også er den almindeligste form. Men tallet 19 kan også hedde „novemdecim“ eller „novendecim“, frem for alt på middelalderlatin. Selv Cæsar (*Gallerkrigen* 1, 8, 1) siger „decem novem“, og Livius flere gange „decem et novem“.⁸ Uanset at Rübner Jørgensens iagttagelser er korrekte, spørger man sig selv, om det virkelig er muligt at skelne sådanne nuancer i teksten, eller om de er læst ind i den. Desuden kan man spørge, hvad Helie ellers skulle have sagt, eller hvad man på hans tid ville sige, hvis man skulle beskrive biskop Birger Gunnersens død på den hellige Klemens' dag 1519.

Genealogi og annalistik

Fortsætter man herfra til de afsnit, der behandler *Skibykrønikens* indhold, rejser der sig nye spørgsmål. For det første bliver Rübner Jørgensen hængende i en meget nærsynet betragtning af *Skibykrøniken*, som han også udtrykkeligt understreger:

⁸ J.Ph. Krebs: *Antibarbarus der lateinischen Sprache, nebst einem kurzen Abriss der Geschichte der lateinischen Sprache und Vorbemerkungen über reine Latinität*, 7. udg. ved Joseph Hermann Schmalz, Basel 1907, II, under „Novemdecim“.

At der skulle være nogen magtpolitisk intention bag udarbejdelsen af de genealogier, der har været Skibykrønikes forlæg, er derfor ikke givet. Men muligheden er til stede.

Det gælder dog ikke Skibygenealogien selv, for efter vi har fået oversat ordene *uterque regnauit** korrekt, er der ingen tvivl om, at den må stamme fra tiden efter Frederik I's død i 1533. (s. 297)

På den måde analyserer han den indledende genealogi og de enkelte dele af *Skibykrøniken* hver for sig, men benægter samtidig på det bestemteste, at den indledende genealogi har en funktion i den samlede kontekst. Men hvis genealogien ikke har nogen politisk eller teologisk funktion, hvorfor så spille papir og blæk på den? Kan man forestille sig, at en højt begavet, veluddannet humanistisk forfatter som Helie, skrev en kladde, men i virkeligheden ikke havde nogen overordnet plan og bare skrev løs? Dette står ikke kun i modsætning til den almindelige middelalderlige og humanistiske krønikestil,⁹ men også til den stilling, som genealogien i begyndelsen af *Skibykrøniken* indtager. Man kan yderligere gøre opmærksom på sammenhængen mellem *Historia Compendiosa* med dens 103 generationer lange genealogi, som Rübner Jørgensen entydigt kan tilskrive Helie, og så *Skibykrøniken*. *Historia Compendiosa* ender i ét manuskript med de to negativt skildrede konger Hans og Christian 2. Er det virkelig med Helies religiøse og intellektuelle baggrund tænkeligt, at begge genealogier og udvalget af konger i *Skibykrøniken* ikke har nogen selvstændig betydning eller funktion i en samlet tolkning af værket? Det virker usandsynligt.

Efter genealogien udgør de annalistiske dele af *Skibykrøniken* et andet vigtigt emne i afhandlingen. Man spørger imidlertid sig selv, hvorfor hvert enkelt afsnit skal kommenteres for sig, især i de tilfælde, hvor Rübner Jørgensen ikke har noget væsentligt at sige og i stedet hengiver sig til spekulation. Således skriver han i forbindelse med belejringen af Delmenhorst: „Notitsen synes at være et fremmed indskud i Helie's krønike, men hvilken kilde, han har haft til begivenheden, er ukendt“ (s. 314). Hvis Rübner Jørgensen havde kastet blikket uden for Danmarks grænser, havde han fundet relevant stof såvel i den *Lybske Krønike*¹⁰ som i Hermann Hamelmanns *Oldenborgske Krønike*.¹¹

⁹ Se f.eks. Heike Johanna Mierau: „Die alten Regeln der heilsgeschichtlichen Zeiteinteilung gelten fort - Der Liber de temporibus des Matteo Palmieri und seine Fortsetzung im 16. Jahrhundert“, i: Stefan Benz, Susanne Raus & Birgit Studt: *Geschichte schreiben. Ein Quellen- und Studienbuch zur Historiographie (ca. 1350-1750)*, München 2009, s. 373-389, her s. 380.

¹⁰ *Chroniken der deutschen Städte*, 31, Lübeck, V, München 1911, nr. 2137.

¹¹ Hermann Hamelmann: *Oldenburgische Chronik*, udg. Gustav Rüthing (*Oldenburgische Geschichtsquellen*, I), Oldenburg 1940, s. 283f.

Det samme gælder overvejelserne om informationsstrømmene i Østersøområdet. Her skriver han f.eks. om Christian 2.s elskerinde Dyvekes død:

Baggrunden for Helie's viden om disse begivenheder må være de klageskrifter, de oprørske rigsråder udsendte mod Christian II i 1523. Men de har næppe været hans eneste kilder, for da Dyveke blev begravet i karmeliterkirken i Helsingør, må Helie's ordensbrødre også have interesseret sig for omstændigheder [...] Desuden kan han bygge på meddelelser fra folk, som havde overværet processen, og på folkesnak og rygter. (s. 345)

I grunden er disse ord ganske tomme, for der er ingen kilder eller indicier til at underbygge formodningerne. I et andet eksempel under vurderer han mængden og præcisionen i de nyhedsstrømme, der flød gennem tidens købmandsnetværk, idet han i forbindelse med omtalen af den lybsk-nederlandske krig hos Helie udtaler:

Der kan næppe herske tvivl om, at Helie her gengiver, hvad han har hørt af rygter, formodentlig givet ham af købmændene i Helsingør. Nogen sikker viden har han ikke, hvad han også erkender. (s. 414)

Var et medlem af den danske elite som Helie, der må have haft glimrende kontakter i Helsingør, virkelig henvist til rygter, sådan som Rübner Jørgensen formoder? Det forekommer ikke sandsynligt, hvis man for eksempel ser på de informationer, der stod til rådighed for købmænd i forbindelse med den omtalte krig. Her kan den lybske købmand Reymer Sandow meddele sin forretningspartner Hans Selhorst i Reval følgende nyheder, der giver et indtryk af informationsniveauet i Østersøområdet:

27. marts 1533: Item In vorganghenn dynxtedaghe (26. marts) tho x ßlegenn vp Myddach werenn hyr vj schone karffele Begelrede thom orloghe vp de hollander vnd hebben Inn affer 1200 man vnd myt geschutte ßo gherustet ... ßp werdt mann hyr noch kortlyck vj edder viij ßchepe thomm orloghe vp ße fferdyghenn ... de Rykes rade tho dennemarckenn mackenn ok vj schepe rede.

15. april 1533: Eyn stadt van lub: hefft den hollanderen entßecht ... vnße vthleggers hebben vij schepe genommen.

8. august 1533: Item vnße schepe byt viij In de westßey vnd hebben Inn affer 1500 mann vnde de hollander macken vth xxx schepe thomm orloghe.¹²

27. marts 1533: Desuden. Forleden tirsdag (den 26. marts) omkring kl. 10 om foremiddagen var her 6 fine skibe sejlklare til krig mod Hollænderne. De havde 1.200 soldater om bord og var udrustet med kanoner ... og så vil man her [i Lybæk] snart også udruste 6 eller 8 skibe til søkrigen [...] Danmarks rigsråd udruster også 6 skibe.

15. april 1533: Byen Lybæk har opsagt freden med Hollænderne ... vores vagtskibe har taget 7 [hollandske] skibe.

8. august 1533 Desuden. Vi har 8 skibe ved Vesterhavet, som er bemanded med 1.500 soldater, og hollænderne udruster 30 skibe til krig.

Denne kritik er ikke en pedantisk påvisning af, at Rübner Jørgensen har overset det ene eller det andet. Det er i et så omfattende arbejde umuligt ikke at overse noget. Spørgsmålet er snarere, hvorfor han har gjort det til sin opgave at afkræfte gamle spekulationer og samtidig præsenterer en hel række nye? (f.eks. s. 128, 159, 278, 345, 384, 424, 428, 432, 434). Hvad er meningen med et udsagn som: „Helie’s kilde eller kilder må være tilsendte brevmeddelelser”? (s. 428) Hvorfor føler han sig forpligtet til at kommentere afsnit, hvor der er lidet eller intet at kommentere? Disse noget hårdt optrukne spørgsmål rejser sig først og fremmest, fordi vi får mange rigtige ting at vide, men det fremstår ikke klart, hvilken rolle disse informationer spiller i det store billede.

Den danske tradition

Dertil kommer et andet problem, som er særlig væsentligt i forbindelse med et så kildekritisk arbejde som det foreliggende, og det er den dybe, ubevidste forankring i den danske historikertradition. I sit afsnit om Helies beskrivelse af Christian 2.s flugt fra København kommer Rübner Jørgensen med følgende redegørelse:

Ifølge Helie afsejlede kongen og hans følge fra København den 20. april (uigesima die Aprilis). Den korrekte dag var den 13.

¹² Carsten Jahnke: „Politische Nachrichten aus Lübeck aus den Jahren 1531 bis 1535. „desse lofflike stadt hengt nu Inn eynenn sydenn fadenn”“, i *Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde*, 79 (1999), s. 119-145.

april. Helie må derfor have haft en kilde, der fortalte, at kongen var rejst mandag før Tiburtius' dag, der var den 13. april, og fejllæst den som mandag efter Tiburtius' dag, der var den 20. Det var Heises opfattelse. Men inddrager vi Petrus Olai, bliver det knap så evident. Hos denne kan vi nemlig finde følgende notits om kongens afrejse:

MDXXIII feria secunda post Quasimodogeniti, i.e. die Tiburcii, Christiernus 2dus rex [...] petiit exilium.

Helie må have benyttet en optegnelse med samme ordlyd. Det var altså ikke ham, der havde fejllæst sin kilde, for hans dateringsfejl er opstået, fordi denne kilde havde ladet mandagen efter Quasimodo geniti og Tiburtius' dag falde på én og samme dag. (s. 375)

For det første er afhængigheden mellem Helie og Petrus Olai helt uafklaret (Olai har delvis exciperet Helie), og hele argumentationen er svag, for Helie nævner jo slet ikke Tiburtius' dag, men giver en dato udtrykt med tal og månedsnavn: „Anno domini .1523. uigesima die Aprilis fugit ex hoc Datie regno ... Christiernus eius nominis secundus, rex Datie, Suetie et Noruagie“.¹³ Hvad er så belægget for påstanden om, at „den korrekte dag var den 13. april“? Svaret er, at Hans Svaning skriver: „Anno insuper 1523. die Aprilis 20. in quem cadebat festum Tiburtii, Illustris. Princeps Christiernus ... fugæ appararat“.¹⁴ Svaning har altså samme dato som Helie, men tilføjer oplysningen om, at det var Tiburtius' dag. Huitfeldt følger selvfølgelig Svaning og skriver: „Vdi fornæffnde Aar 1523. den 20. April, *die S. Tiburtij*, seylede Christian met Drotningen og hans Børn / fra Kiøbenhaffn“.¹⁵

For at vurdere argumentationen må vi fastholde, at festdagen for martyrerne Tiburtius og Valerian altid og også i bispedømmet Roskilde faldt på den 14. april. Det er altså yderst overraskende, hvis ikke kun Helie, men også de senere danske historikere skulle kunne tage fejl på dette punkt. For det andet må man konstatere, at mandag (*feria secunda*) efter søndagen *Quasimodo geniti* (2. søndag efter påske) i 1523 faldt på den 13. april og altså ikke på Tiburtius' dag, som var dagen efter (den 14. april). Vi skal frem til 1528 eller 1534, før mandag efter *Quasimodo geniti* falder på den 20. april. Først i 1539 falder mandag efter *Quasimodo geniti* og Tiburtius' dag sammen på den 14. april. Vi har altså slet og ret at gøre med to forskellige datoer i kilderne, den 13. og

¹³ *Skrifter af Paulus Helie*, VI, s. 97.

¹⁴ Hans Svaning: *Christiernus II*, Frankfurt am Main 1658, s. 429.

¹⁵ Arild Huitfeldt: *Christian II*, Kbh. 1596, s. 269.

den 20. april 1523, og det er ikke indlysende, hvad der er det rigtige, og derfor er der heller ikke grundlag for spekulationer om Helies fejl-læsninger og misforståelser. Den korrekte dato må først forsøges afkla-ret eller sandsynliggjort gennem andre, uafhængige kilder.

Også andre udsagn forbliver rent spekulative: Rübner Jørgensen mener f.eks. på side 429:

Hertug Christian [den senere Christian III., CJ] lutherske tro om-
tales ikke. Det kan overraske, for den var notorisk bekendt. Men
Helie har sikkert villet vente med at nævne den, til hans kætter-
ske tro havde vist sig i handling?

Hvilke handlinger ud over reformationen i Haderslev 1526 ville det have krævet for at overbevise Helie om den nye konges protestantiske overbevisning? Og hvorfra ved Rübner Jørgensen, at Helie „sikkert“ har villet vente med at skrive det? Man aner her såvel som andre steder sporene af en for langvarig beskæftigelse med teksten, der har ført til en overdreven indlevelse i forfatteren. Mindre havde her afgjort været mere, for nu at parafrasere Wieland.

Skibykrønikens genre

Til sidst går Rübner Jørgensen også ind på spørgsmålet om *Skibykrøni-kens* genremæssige tilhørsforhold, for teksten svarer hverken i form el-ler indhold til en normal krønike. Bortset fra genealogien, som han betragter som en særskilt del af værket, selv om den står i umiddelbar sammenhæng med det øvrige, tilregner han frem for alt de annalisti-ske optegnelser, dvs. det egentlige kernestof, til genren *commentarii*:

Selv om Helie ikke afholder sig fra at forklare og moralisere over
det skete, kan der for mig ikke herske tvivl om at Chronicon Ski-
byense også må anses for at være en sådan samling *commentarii*.
(s. 441)

I denne sammenhæng undlader Rübner Jørgensen desværre at dis-kutere, hvordan *Skibykrønikens* avancerede struktur og forfinede sæt-ningsbygning m.m. matcher den enkelhed, der kendetegner *commenta-rii*-genren. Cicero karakteriserede jo netop genren således:

Atque etiam: commentarios quosdam scripsit rerum suarum, val-
de quidem, inquam probandos, nudi enim sunt, recti et venusti,
omni ornatu orationis, tamquam veste detracta. sed dum voluit

alios habere parata, unde sumerent qui vellent scribere histori-
am ...¹⁶

[Caius Rufius] har også skrevet nogle personlige optegnelser. De er efter min opfattelse meget prisværdige, for de er nøgne, ligefremme og smukke, ligesom afklædt enhver retorisk udsmykning. Men da han blot ønskede at stille stof til rådighed for andre, der ønskede at skrive historie ...

Hvis vi følger Cicero, så er *commentarii*-genren kendetegnet ved at være blottet for enhver retorisk udsmykning, ja *commentarii* er en slags råstof for egentlig historieskrivning. Genren står i så fald i modsætning til alle de stilmidler, som Rübner Jørgensen har identificeret i *Skibykrøniken*. Så enten har humanisten Helie ikke fulgt Ciceros forskrifter, og det lyder usandsynligt, eller også har han skrevet noget andet end *commentarii*. Man må derfor spørge sig selv, om *Skibykrøniken* virkelig skal opfattes som personlige erindringer, der skulle tjene som råstof til en senere krønike, eller om man i stedet skal forsøge at tolke den som en samlet værk bestående af flere dele.

Afslutning

Der skal her ikke gås nærmere ind på de fire afsluttende ekskursor. I sig selv er de afgjort interessante, men man spørger sig selv, hvilken rolle de spiller i forhold til den samlede afhandling og til *Skibykrøniken*. Selv om den ene eller den anden enkelthed kan være af betydning for udvalgte afsnit – f.eks. påvisningen af, at Göran Gylte i et håndskrift udtrykkeligt henviser til Helie som forfatter – så spørger man sig selv, om alt dette hører hjemme i afhandlingen, eller om et par kortere bemærkninger eller henvisninger ikke havde været tilstrækkelige.

På trods af den anførte kritik af detaljer er Kaare Rübner Jørgensens disputats, *En katolsk kamphane: Paulus Helie Carmelita & Chronicon Skibyense*, et solidt, vidtfavnende og grundlæggende værk om *Skibykrøniken* og Paulus Helie som karmelit, forfatter og øjenvidne til sin samtids historie. Dette stof, der gennem mere end 50 år er samlet sammen, fortjener at blive gjort tilgængeligt for den bredere offentlighed. Med den foreliggende afhandling har al senere forskning fået et nyt grundlag, som den må tage hensyn til og bygge videre på.

¹⁶ Cicero: *Brutus, sive de claris oratoribus*, 262.